Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 44, Şubat 2020, s. 186-197

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.41868>

Dr. Öğr. Üyesi Remziye KÖSE ÖZELÇİ

İstanbul Gelişim Üniversitesi Radyo Televizyon Sinema Bölümü, rkose@gelisim.edu.tr

BİR YENİLGİNİN ANATOMİSİ: YABANCILARIN GİREMEDİĞİ MEKANLARDAKİ KENTSEL VE ZİHİNSEL YAŞAM¹

Özet

Kent ve kentsel yapılar üzerine çalışmalar yürüten David Harvey, kent hakkı için kent kaynaklarına ulaşmanın bireysel özgürlüklerden çok öte bir şey olduğunu ve ortak bir hak olarak (toplumsal) kenti değiştirerek kendimizi de değiştirdiğimizden söz eder. Yine kent kuramı analizinde kent sisteminin örgütlenişi ile genel olarak sermayenin örgütlenişi arasında doğrudan ilişki kurulduğunu, başka bir deyişle kapitalizmin gelişimi ile kentleşme arasında yakın bir bağlantı olduğunu ortaya çıkarır. Georg Simmel ise “Metropol ve Zihinsel Yaşam” adlı makalesinde metropolün yarattığı ruhsal koşulları ve sorunları para ekonomisi açısından değerlendirir.

Ülkemizde özellikle 1960’lardan itibaren başlayan köyden kente göç olgusuyla birlikte, ilk değişim taş ve toprakla iç içe olan bireylerin, önce gönüllü daha sonraları zorunlu olarak betonarme evlere geçişlerini, bu çerçevede mekânsal kopmalar ve örgütlenmeleri beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada yönetmenliğini belgesel sinemacı Hasan Özgen’in yaptığı 2016 yapımı “Bir Yenilginin Anatomisi” belgeseli ile Al Jazeera Turk kanalı tarafından 2014 yılında Babil Film’e yaptırılmış olan “Yabancılar Giremez” belgeseli ele alınacaktır. Her iki belgeselde özellikle 1980 sonrasında karşımıza çıkan “modernleşme ve kentleşme” olgusuna,

¹ Bu çalışma, “13-15 Ekim 2017 tarihleri arasında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Cumhuriyet Üniversitesi ve Motif Vakfı ortaklığında yapılan Halk Kültüründe Toprak Uluslararası Sempozyumu’nda (Sivas) sunulan “Bir Yenilginin Anatomisi: Yabancıların Giremediği Mekânlarda Kentsel ve Zihinsel Yaşam” başlıklı sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

mekânsal değişimler ve bu değişimlerin yol açtığı toplumsal hareketler, kültürler bağlamında yaklaşılmaktadır.

Adı geçen belgesellerde yer alan farklı görüntü ve röportajlardan hareketle, yerleşim yeri ve merkezi olarak kentin kullanımının, bireylerin yeni yaşamlarının kurgulanmasında oynadığı roller David Harvey ve Georg Simmel'in görüşleri ışığında tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: David Harvey, Georg Simmel, kent, kentleşme, belgesel

THE ANATOMY OF A DEFEAT: THE URBAN AND MENTAL LIFE IN PLACES FOREIGNERS NOT ALLOWED

Abstract

Studying on city and urban structures David Harvey discusses that for the city right reaching the urban resources is more than an individual right, and that as a shared (social) right it changes the city as well as us. Again in the analyze of the city theory he discovers that there is a direct relationship between the organization of the city structure, and the usual organization of the capital, in other words a close relationship between the development of the capitalism, and the urbanization. Georg Simmel, on the other hand, interprets the conditions and problems the city causes according to the money economy in his article, "Metropolis and Mental Life".

The first change with the phenomenon of migration, beginning in our country, especially in 1960's brings along the individuals' familiar with rural life, transferring into ferro-concrete houses voluntarily initially, obligatory later, and in this context the spatial ruptures and organizations. In this study the documentary movies, "Bir Yenilginin Anatomisi" [An Anatomy of a Defeat] Hasan Özgen directed in 2016, and "Yabancılar Giremez" [Foreigners not Allowed], made produced by Al Jazeera Turk channel to Babil Film in 2014 are discussed. In each documentary the phenomenon of "modernization and urbanization" we come across especially after 1980 is approached in the context of spatial changes, and the social movements, and cultures these changes have produced.

With reference to the images and interviews in the documentaries mentioned above the roles of the using of the city as the place and center of the settlement in the building of the new lives of the individuals will be discussed in the light of David Harvey and Georg Simmel's notions.

Key Words: David Harvey, Georg Simmel, city, urbanization, documentary.

GİRİŞ

Dünyanın en eski kentlerinin M.Ö. 3500'li yıllarda Mısır'da Nil Nehri Vadisi'nde - bugünkü Irak ve Dicle-Fırat'ta- (Giddens, 2000; 500) olduğu dikkate alınırsa, o günden bugüne verimli topraklar üzerine kurulan önceleri kırsal ve sonraları savunma amaçlı surlarla çevrili kentsel yaşam alanları birçok topluluk ve uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Sahip olunan topraklar için kan dökülmüş, dökülen kanların üzerine yeni yaşama alanları inşa edilmiştir.

Farklı etnik ve dini gruplar tarafından, değişik mekânlarda inşa edilen kentler ve kent yaşayanları doğal olarak kendi kültürel ve toplumsal yapılarını da yaşadıkları uzamlara aktarmışlardır.

Her birey içinde yaşadığı -küçük ya da büyük- topluluk ve mekânlarda ekonomik, dinsel, politik, kültürel ve bedensel/ruhsal gereksinimlerini karşılamakla birlikte gelişimini de sağlar. Edindiği güç, bilgi ve teknolojiyle varolduğu mekânı da istek ve gereksinimlerine göre yeniden biçimlendirir. Biçimlendirdiği mekân, zamanla yaşam tarzının birer göstergesi haline dönüşür. Kendine has bir kimliğe bürünen her mekân (kırsal/kentsel) içinde barındırdığı birey ve topluluklara kimi zaman dinsel, kimi zaman siyasal/ideolojik roller de yükler. Ünlü kent bilimci Robert Park şehrin “insanın içinde yaşadığı dünyayı arzularına daha uygun hale getirebilmek için verdiği çabaların en tutarlısı ve bütününe bakıldığında en başarılısı” olduğunu, ancak insanın yarattığı bir dünya olan bu şehrin, aynı zamanda onun içinde yaşamaya mahkum bırakıldığı bir dünya olduğundan söz eder. Bir anlamda “şehri inşa ederken insan kendini de yeniden inşa etmiştir” der (Harvey, 2015: 44).

Kent ve kent yaşamı yalnızca toplumbilimcileri değil, tüm bilim, siyaset ve sanat akımlarını etkilemiştir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren kent ve kent kuramları üzerine çalışmalar yürüten sosyologlar kente öncelikle siyasi bir aktör, sonrasında yaşam biçimi ve en son aşamada da kent yaşamıyla birlikte oluşturulan kültürler bağlamında ilgi duymuşlardır (Turner, 2014: 325).

Başta kentleşme olgusunu iş bölümü ve dayanışma kavramları bağlamında ele alan **Emile Durkheim** olmak üzere; kapitalizmin gelişmesiyle birlikte kır-kent ayrımı ışığında **Karl Marks-Frederich Engels**; kenti siyasal ve ekonomik örgütlenme biçimi olarak değerlendiren **Max Weber**; temelleri Robert E. Park, Ernest W. Burgess, R. D. McKenzie ve Louis Wirth’in çalışmalarıyla atılmış olan ve Chicago kentinin bir laboratuvar olarak incelendiği **Chicago Okulu** (kent çalışmalarında “daha çok kentin yabancılaştırıcı etkisinden kaynaklanan konular üzerinde duran ve bu bağlamda “kentsel ekolojik kuram” ve “bir yaşam biçimi olarak kentlileşme” düşünceleri kent sosyolojisi üzerinde oldukça etkili olmuştur.); kentin, kent kültürünün inşasının ideolojik bir durum olduğunu, mekâna kolektif tüketim kavramı üzerinden yaklaşan **Manuel Castells** ve kent hakkı sloganıyla, kentin potansiyel faydalarına bütün yaşayanların eşit bir biçimde erişmesi, bütün yaşayanların karar alma süreçlerine katılımını, temel hak ve özgürlükler bağlamında tanımlayan **Henri Lefebvre** gibi çok sayıda kuramcı kenti farklı açılardan çalışma konusu yapmıştır. Lefebvre mekânın toplumsal üretimin bir sonucu olarak meydana geldiğini belirtir. Dolayısıyla ona göre mekân, politika ya da ideolojiden uzaklaştırılmış bir nesne değildir; her zaman politik ve stratejik olmuştur (Çınar, 2013; Giddens, 2000; Tümtaş, 2012).

Modernleşmeyle birlikte başta teknoloji olmak üzere yaşamın her alanında meydana gelen olaylar ve gelişmeler, kentlilik ve kentleşme olgusunu oldukça değiştirmiştir. Ulusal ve uluslararası göçler, beraberinde köklü toplumsal değişimleri getirmiştir. Kırsal kesimden kent merkezlerine yönelik yoğun göçlerin yaşandığı coğrafi mekânlar ya da daha güvenli ve doğayla iç içe sitelerde (!) yaşama arzusuyla kentin dışına kaçanlar, günümüz mekânsal örgütlenmelerinin en somut göstergeleridir.

1.ÇERÇEVE VE YÖNTEM

Georg Simmel'in "Metropol ve Zihinsel Yaşam" adlı makalesi ve kenti sermaye birikimi bağlamında ele alan David Harvey'in kent kuramı bu araştırmanın çerçevesini oluşturmaktadır. Her iki kent sosyoloğunun ileri sürdüğü tezlere yanıt vermek üzere başta büyük bir metropol olan İstanbul ve Türkiye'nin çeşitli kent ve kasabalarında yaşayanlarla yapılmış röportaj ve görüntülerden oluşmuş "Bir Yenilginin Anatomisi" (Hasan Özgen, 2016 yapımı) ve "Yabancılar Giremez" (Uğur Aydedim, 2014) belgeselleri adı geçen kuramcılar ışığında değerlendirilerek, her iki belgeselde de şu sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Sürekli hareket eden ve değişen ortamıyla İstanbul, bir metropol müdür?
2. Bir metropol olarak İstanbul, bireylerde yaşama ilişkin bezgin /blasé) tavrı teşvik ediyor mu?
3. Tamamen paraya dayalı olan tipik metropol insanı kendini güvensiz ve yalnız hissediyor mu? Bir başka deyişle metropol "yalnız kalabalığı" temsil ediyor mu?
4. Modern yaşamda para gerçek bir aracı halini alır mı? Metropol daima para ekonomisinin yeri olmuş mudur?

Yukarıda sıralanan sorulara adı geçen her iki belgeselin "içindeki kır ve kente ilişkin görüntüler ve kenti yaşayanlarla/kurgulayanlarla yapılan bire bir görüşmeler" bağlamında yanıt aranacaktır. Bu sorulara verilebilecek yanıtları doğru bir biçimde değerlendirilebilmek adına Georg Simmel'in "Metropol ve Zihinsel Yaşam" makalesi ile David Harvey'in kent kuramına bakmakta yarar vardır.

2.GEORG SİMMELE'İN METROPOL VE ZİHİNSEL YAŞAMI

1858-1918 yılları arasında yaşayan ve Berlin'in Yahudi iş dünyası merkezinde büyüyen Georg Simmel, 19. yüzyılın çok yönlü toplumbilimcilerinden biridir. Sosyolojiden, psikolojiye, felsefeden estetiğe çeşitli konular üzerine (fahişelik, moda, cinsellik, para, kent) yazan, buna rağmen yaşadığı dönemde entelektüel bir odaktan yoksun bulunan Simmel², ancak 1980'lerden itibaren çalışmaları oldukça ciddiye alınmış bir düşünürdür.

Soyut toplum modellerinden çok, somut etkileşim modellerinin geliştirilmesinden yana olan Simmel'e göre toplum; bireylerin kesintisiz etkileşimlerinin bir ürünüdür. Bu bağlamda sosyolojinin öncelikli görevi de insanların bir araya gelme yollarını, gruplar oluşturma

² Çok sayıda kitap ve makale yayınlamış olmasına rağmen Simmel'in dönemin yaygın Yahudi aleyhtarlığının bir sonucu olarak, nüfuzlu bir üniversite pozisyonuna sahip olması mümkün değildi ve Strasburg Üniversitesi'nde profesörlüğe terfi edilmesi 1914'ü bulmuştu. İkinci olarak Simmel, Berlin'in kültürel seçkinleriyle iyi bağlantılar kurmuş olmasına rağmen, toplumsal olarak dışlanmıştı ve bu hep böyle kaldı. Bunun neticesinde yazıları perspektifçilik ve gerçekliğin estetikleştirilmesi olarak nitelendirilmiştir. Üçüncü olarak, Simmel Alman üniversite sisteminde kendine etkin bir yer edemediği için, Durkheimci sosyolojiyle kıyaslanabilir Simmelci bir sosyoloji ekolü gelişmemiştir. Çağdaşlarından birçoğu, Simmel'i sonradan, kendine özgü bir akademisyen, belgelenmemiş yazı biçimi ve "alelade" konuları seçmesiyle üniversiteye yönelik bir hakaret olarak gördü. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Turner, B. S. (2014). Klasik Sosyoloji, Çev: İdil Çetin, İletişim Yay. İstanbul s.237-261; Lechte, J. (2006). Yapısalcılıktan Postmoderniteye Elli Çağdaş Düşünür, Açılım Kitap, İstanbul, s.387-393

biçimlerini ve bunların birbiriyle nasıl etkileşime girdiklerini betimlemek olduğunu ileri sürer (Smith, 2007:36). Modern yaşam üzerine farklı görüşlere birçok çalışmada yer veren Simmel, özellikle benlik ve toplumsallık için etkileşim modellerini ve modernitenin önemini vurgular. Benliğin üzerindeki baskıların kaldırılmasıyla, benliğin daha özgür kalacağını savunmakla birlikte, yaşamlarımızın kuşatılmış diğer toplumsal olguların etkisiyle anonimleştiğini ileri sürer.

Yirmibeşe yakın kitap yazan Simmel'in 1900 yılında yayınlanan "The Philosophy of Money (Paranın Felsefesi)" ve metropol yaşamı ve metropole özgü birey psikolojisini irdelediği ilk basımı 1903 yılında yapılan "The Metropolis and Mental Life (Metropol ve Zihinsel Yaşam)" adlı yapıtları en önemli çalışmalarıdır. Daha yirminci yüzyılın en başında tamamen paraya dayalı çağdaş/kentsel yaşamın birey üzerindeki toplumsal ve ruhsal yansımalarını ortaya koyar. Paranın Felsefesi adlı yapıtında da vurguladığı üzere Simmel'e göre, toplumun tek bir ögesi bile yalıtılmış halde değil, ancak bütünlükle olan karşılıklı ilişki açısından anlaşılabilir. Dolayısıyla **toplumsal bir kurum olarak para**, yerleşik olduğu tüm toplumsal çerçeveden ayrı tutularak anlaşılamaz (Turner, 2014: 240). Her ne kadar Simmel'in çok yönlü bir düşünür olduğu yazının başında belirtilmiş olsa da çalışmanın sınırlılıkları ve çerçevesi bağlamında "Metropol ve Zihinsel Yaşam" makalesi üzerinden bir okuma yapılmıştır. Nitekim çalışmasının temel dayanaklarından birisi de metropolde³ başat rol oynayan para ekonomisidir. Para ekonomik alış-verişin çoğulluğu ve yoğunluğuna, kırsal ticarete özgü darlığın müsaade etmediği bazı alış-veriş araçlarına önem kazandırır. İnsan ve şeyler söz konusu olduğunda, bir işin özü tutumunu paylaşırlar, aynı biçimde fenomenin bireyselliğinin parasallık ilkesiyle orantılı olmadığını, paranın yalnızca herkes için umumi olanla ilgilendiğini belirtir (Simmel, 2009; 317-330; 2014; 81-89). Alış-veriş değerinin **kaç?** sorusuyla belirlendiği metropol hayatında böylece modern zihin giderek daha çok hesap yapar hale gelir. İnsanlar arasındaki bütün samimi duygusal ilişkiler bireyselliklerinden temelleniyorken, rasyonel ilişkilerde insan, hesaba bir sayı gibi, kendi içinde birbirinden farksız bir unsur gibi katılır.

Simmel'in vurguladığı diğer önemli saptamalardan biri de hesapçı, gayrişahsi, dakik ve kesinliğe dayanan gündelik yaşam koşuşturmasında bireyin içine düştüğü ruhsal sorunlardır. Modern hayatın ezici, baskın güçleri karşısında şiddetli sinirsel uyarımlara maruz kalan şehir sakini usanmışlık duygusuna kapılır. Simmel'in tanımlamasıyla yaşama ilişkin **bezgin (blasé) tavır** takınır. Simmel'e göre bu tavrın kaynağı da yine para ekonomisidir. Usanmış kişiler için **şeyler** eşit olarak düz ve gri tonlarında görüldüğü için, hiçbir nesne ötekilerin üstünde bir tercih edilebilirliği hak etmez. Bu hakim değer tamamen içselleştirilmiş para ekonomisinin sadık bir biçimde öznel yansımasıdır. (Simmel, 2009; 317-330; 2014; 81-89)

Simmel'in bezgin ve güvensiz metropol insanından, David Harvey'in sermaye ve iktidar ilişkileri arasında sıkışmış asi şehirlerinde sosyal adalet arayan bireylerine geçiş, şehirli insanın hızına paralel biçimde yararlı olacaktır.

³ Metropol= Anakent: Ekonomik ve toplumsal gelişmişlik bakımından çevresindeki yerleşim yerlerine egemen olan, nüfusu çok kalabalık, içinde birkaç ilçe ve belediye bulunan, büyük ve önemli kent (Püsküllüoğlu, 2002:104)

3.DAVID HARVEY’İN ASİ AMA ADALETLİ KENTİ

Kenti inşa etme hakkı, kendini inşa etme hakkıdır.

İlk kez 1968 yılında Fransa’daki mayıs olayları sırasında kent bilimci Henri Lefebvre tarafından ortaya atılan “kent hakkı” sloganı/kavramı; kentin potansiyel faydalarına bütün yaşayanların eşit erişimi, bütün yaşayanların karar alma süreçlerine katılımı ve yaşayanların temel hak ve özgürlüklerinin tamamının gerçekleştirilebilmesi olarak tanımlanabilir. David Harvey ise Andy Merrifield’a göre (2012: 177) Lefebvre’nin kent devrimi tezini en iyi yorumlayanlardan biri, ilk onaylayan Anglofon şehircidir.

Lefebvre’den bağımsız olarak kent hakkının hukuki bir talep olmaktan öte ahlaki olduğu görüşünden hareketle, bireyselden çok ortak bir hak olarak kenti değiştirerek kendimizi de değiştirme hakkından söz eder. Harvey’e göre kent sistemi, kapitalist endüstrinin bitmek bilmeyen yüksek kazanç arayışlarının bir ürünüdür. Kapitalist sistemde mekânsal örgütlenme ile toplumsal yapı arasında derin bağlantı vardır. Buna göre topluluğun yaşam yeri, ona dışsal olan sermaye koşullarınca kuşatılmıştır. Bu kuşatılmışlık durumu, varlıklı kesimlerin yer seçimlerini özgürce yapabilmeleri sonucunda, diğer gruplardan geriye kalanları edinme imkânının kalmasından kaynaklanmaktadır. (Çınar, 2013:178-179) Bu bağlamda kenti biçimlendiren en temel unsur sermayeyi elinde tutan varlıklı kesimlerdir. Simmel’in metropol yaşamını belirleyen para ekonomisi gibi, Harvey’de de sermaye birikimi söz konusudur. Sermaye birikimini elinde tutan kapitalist üretim sistemleri, mekânsal örgütlenmelerde karar verici rolünü üstlenmektedir. Bir başka ifadeyle kent sisteminin örgütlenişi ile sermayenin örgütlenişi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Sahip olunan sermaye birikimlerine göre coğrafi mekân seçimi varsıl/yoksul ayrımını derinleştirmekte, bu da sınıf bilincinin parçalanmasına neden olmaktadır. Varlıklı kesimler mekân seçimlerini özgürce yapabilirken, yoksullar başta ulaşım ve kira giderleri nedeniyle kimileyin şehrin dışına kimileyin de şehrin merkezine sıkıştırılmış/terk edilmişlerdir.

Kentleşme ve kentselleşme adı altında mekânların sürekli olarak yeniden yapılandırıldığına işaret eden Harvey, kent hakkının iktidar ve sermaye ilişkileri sonucu siyasal ve ekonomik gücü elinde tutan elitler tarafından biçimlendirildiğini, kapitalizmin doğası gereği adaletsizliği beslediğini, ancak öte yandan mekânsal yerleşmede yeniden dağıtıcı adaleti sağlamanın yolunun varoşların iyileştirilmesi ve iskan edenlerin hayat standartlarının yükseltilmesine bağlı olduğunu vurgular.

Kent ve kent kuramına ilişkin görüşlerine kısaca yer verilen Georg Simmel’in “Metropol ve Zihinsel Yaşam” makalesi ile David Harvey’in kent hakkı kuramı; yakın tarihte çekilmiş, modernleşme ve kentleşme sorunlarının ele alındığı “Bir Yenilginin Anatomisi” ve “Yabancılar Giremez” belgeselleri ışığında yeniden sorgulanacaktır.

4.YENİLENLERİN VE “YABANCILARIN GİREMEDİĞİ” KENTLER

Yönetmenliğini Hasan Özgen'in yaptığı "Bir Yenilginin Anatomisi" belgeseli, kendi içerisinde sekiz bölümden oluşmaktadır:

1. Buluşmalar
2. Kaygılar
3. Unutulanlar
4. Bellek ve İzler
5. Kent ve Kurumlar
6. İmparatorluk
7. Denemeler
8. Yeni Yaşamlar, Yeni Mekânlar

Belgesel hepsi İstanbul'da yaşayan ancak çocukluk ve gençlik yıllarını birlikte Gölcük/Ödemiş'te geçirmiş 60'lı yaşların üzerindeki dokuz yetişkinin (aralarında eş ya da kardeş olanlar da vardır.) buluşmasıyla başlar. Son sekiz yıldır aralıksız devam ettiği ve giderek yoğunlaştığı ifade edilen bu buluşma anlarında, katılımcıların konuşmalarında hakim olan konu geçmişe ve kırsal yaşama duyulan özlemdir. Simmel'in çalışmanın eksenini oluşturan makalesinde de analiz ettiği üzere İstanbul (metropol) “doğaya aykırı hızı ve barındırdığı insan zihninin sindiremeyeceği imgeler topluluğu” nedeniyle bireyleri tüketmiştir. Bu nedenle küçük bir sahil kasabası olan Gölcük, metropolde tükettikleri akülerini doldurma mekânlarıdır. Nitekim kenterlerden Emine Şener; “Burada yaşadığımız o zevki tadı hiçbir yerde bulamadık.

Onun özlemi var. Bir de arkadaşlarla öyle bir köklü, bir ortak yaşamın yarattığı sevgiler oluşmuş ki, her şeyi bir tarafa bırakıp Gölcük'e geliyoruz. Bu da benim açımdan **yaşam akümüzü doldurmak gibi** geliyor" derken; Cevat Ulaş ise "O zamanlar bir sıcaklık vardı, şu anda ben büyük şehirde yaşıyorum ama ben burada aldığım tadı hiçbir yerde alamıyorum" diyerek kent ve kırsal alan arasındaki duygusal karşıtlığı vurgularlar. Çünkü "caddeden her geçişle, ekonomik, mesleki ve toplumsal hayatın tüm temposu ve çeşitliliğiyle" (Simmel) yaşam akülerini tüketen şehir hayatına karşıt, dinginliği fazlasıyla hissettikleri Gölcük'te yaşam ritmi daha düzenli, daha alışılmış ve daha yavaş akmaktadır. (Eğitim ve parasal nedenlerle kırdan kente göçen ancak zaman içerisinde "bezmiş" bireyin, huzura ermek için kıra yeniden dönüşü)

Günde 4 ila 5 saatini trafikte geçiren ve bir yere **yetişememe kaygısıyla** hareket edenlerin varolduğu kent yaşamından kesitlerle devam eder belgesel. Bir tarafta medeni ilgisizlikten yakınılan, herşeyin parayla alınıp satıldığı ifade edilen İstanbul (Etiler'de oturan Semra Konver); diğer tarafta mahalle kültürünün yoğun yaşandığı tarihi dokusuyla eski evlerin olduğu Bergama gösterilir. Bergamalı kadın sermaye birikiminden yoksun olduğu için tarihi dokusunu koruyan evini tadilata verememektedir; İstanbul'daki bir diğer anne ise **yetememe duygusuna** sürekli hareket halinde bezgin (blasé) düşmüştür.

Hasan Özgen belgeseline; aralarında Prof. Dr. Metin Sözen ve Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu'nun da olduğu tarihçilerle birlikte tarihsel Anadolu kentleri, İmparatorluk başkentleri Bursa ve İstanbul'u anlatarak devam eder. Özellikle "şehir hayatından sıkılmış ve şehir içindeki kaybolmuşluktan" kurtulmak isteyenlerin sığındığı, yerleştiği Birgi'deki gençlerin **mahalle kültürü özlemi** kayda değerdir. Yine bununla birlikte 1950'lerden günümüze kentsel ve kırsal yaşam alanları kurgulanması ve hızlı kentleşme olgusu ele alınır.

Kamerasıyla gökdelenler ve güvenli siteleri, altı alış-veriş merkezi yukarısı rezidans olarak inşa edilmiş yeni yaşam alanları arasında gezinirken; yoğun İstanbul trafiğinde sürekli bir yerden bir yere koşturan Simmel'in tipik metropol insanlarıyla karşılaşırız. Öte yandan kentin karmaşasından bezdikleri için kırsal alana dönenlere (Gölcük; Birgi; Bergama) karşıt; metropol yaşamından vazgeçemeyen ancak içinde herşeyin olduğu (alış-veriş merkezi, havuz, yeşil alanlar, spor merkezleri, kapalı otopark, yüzme havuzu...)lüks sitelerinin dışına da çıkmak istemeyenlerin (sağıdaki görselde de görüldüğü üzere) tercih ettiği yeni yaşam modelleri de Harvey'in vurguladığı sermaye birikimine sahip olanların dışındakilerin ulaşamadığı mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

YABANCILAR GİREMEZ!

Al Jazeera Turk kanalı tarafından 2014 yılında Babil Film'e yaptırılan "Yabancılar Giremez" (Yapımcı ve Yönetmen: Uğur Aydedim; 42' 29") belgesel filmi, İstanbul'un çeşitli semtlerinde yaşayan ev sahipleriyle, yaşadıkları mekânlarda yapılan röportajlardan oluşmaktadır. Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Çağlar Keyder; Maltepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Süleyman Seyfi Ögün; şehir planlamacısı Ebru Firidin Özgür; Mimarlar ve Mühendisler Grubu Başkanı Avni Çebi ve SOYAK GYO CEO'su Emre Çamlıbel ise görüşlerine başvurulmuş öğretim üyeleri ve alanda çalışan uzmanlardır.

Belgeselde sırasıyla Kemerburgaz, İstinye, Acıbadem, Mecidiyeköy, Anadolu Hisarı, Ataşehir, Fener-Balat, Zincirlikuyu, Yakacık semtleri ve bu mekânların yaşayanları ya da çalışanları, bulundukları mekânların, yaşam ve çalışma tarzlarını nasıl etkilediklerini paylaşmaktadır.

Özellikle 2000'li yıllardan itibaren güvenli site olgusunun gelişmesiyle birlikte gelir düzeyi orta üst seviyenin üstünde yer alan birey ve ailelerin tercih ettikleri:

- Kemerburgaz
- İstinye
- Acıbadem
- Ataşehir
- Zincirlikuyu semtlerini görürüz.

Yukarıda sıralanan semtler, SOYAK Gayrimenkul Yapı Ortaklığı CEO'su Emre Çamlıbel'in de aktardığı gibi: "Şehrin çok içinde olmayan ama çok dışında da olmayan, 24 saat güvenliğin olduğu", büyük ve prestijli inşaat firmaları tarafından yapılmış bir anlamda David Harvey'in vurguladığı yeni yaşam alanlarıdır.

Belgeselde görüşlerine başvurulmuş site sakinlerinin söyledikleri bağlamda, bu yaşam alanlarının tercih edilme nedenleri; yeşil alanlarının çokluğu, şehrin gürültüsünden uzak olmaları; park sorunu yaşamamaları ve yaşadıkları siteden dışarı çıkmadan spor ve alış-veriş yapabilmeleridir. Şehir planlamacısı E.F. Özgür; "güvenlikle, çitlerle, duvarlarla, kameralarla çevrilmiş, aynı zamanda 24 saat güvenliğin olduğu" öylesine ki kimselerin giremediği, kişiye özel tasarlanmış yüksek güvenli yapılar olarak tanımladığı konutların alıcısının orta sınıfın üstünde olduğunu vurgular. Yaşayanların meslek ve eğitim düzeyleri dikkate alındığında (Örneğin Kemerburgaz'dan Asuman Nergis Öge/Tekstil firması sahibi; Acıbadem'de yaşayan İsmail Taş ve eşi üniversite mezunu; kendi ofislerinde çalışan iç mimarlar) sınıfsal farklılık daha açık bir biçimde görülür.

Adı geçen yeni yaşam alanlarının kurulmasında ve örgütlenmesinde yerleşimcilerinin sahip oldukları sermaye etkin rol oynamaktadır. Çünkü söz konusu prestijli sitelerde oturma ve yaşamın yüksek bir bedeli vardır. Bu bağlamda yoksul bireylerin tercih edemediği ancak varsılların özgür bir biçimde mekân seçimi yapabildikleri görülmektedir. Simmel'in para ekonomisi ya da Harvey'in sermaye birikimi analizinde; “topluluğun yaşam yeri, ona dışsal olan sermaye koşullarınca kuşatılmıştır” (Çınar, 2013;177) Bu kuşatılmışlık durumu, varsılların özgürce yer seçimi yapabilmelerini sağlarken, bu alım gücünden yoksun olanlar, varsıllardan geriye kalanlara ulaşabilmektedir. Çoğunlukla şehrin dışında kurgulan bu yaşam alanları yüksek ulaşım maliyetlerini karşılayamayan yoksullar için ayrıca bir sermaye birikimi (Harvey); para (Simmel) gerektirmektedir. Nitekim belgeselde de Kemerburgaz'da yaşayanların vurguladığı üzere evlerinden kent merkezindeki iş, okul ya da eğlence merkezlerine gidebilmeleri için ya araç sahibi olmaları gerektiğini ya da yüksek bedel taksi ücreti ödeyerek mekânsal değişiklik yapabildiklerini öğreniriz. Böylece yaşam değeri sadece “paranın ekonomisi” ve “entellectüalist karakterle” değil aynı zamanda mekânsal hareketlilik için her anı ve zamanı hesaplamakla geçer.

Varsılların mekânsal örgütlenmelerine karşın mahalle kültürünün birebir yaşandığı Fener-Balat; çoğunlukla eğitim ve gelir düzeyi düşük, çok çocuklu ailelerin yaşamaya devam ettiği yerlerdir. Geceleri Ataşehir'de lüks bir sitede güvenlik görevlisi olarak çalışan Erol Şengür'ün evi, memleketi Sivas'tan göç etmiş **akraba ve aile dostlarının aynı mahallede oturduğu** Yakacık'tadır. Bir anlamda akraba ve hemşehrilerinin yoğunlukta yaşadığı Yakacık'taki mahallesi Şengür için yaşamsal ve mekânsal ilişkiler merkezidir. Bununla birlikte geceleri güvenlik görevlisi olarak çalışan Ergür, gündüzleri ek iş boyacılık yapmaktadır. “Gecekonduculuk, geçici işler, el altından ödem ve işportacılık, bundan böyle geleneksel yoksulun ayırt edici nitelikleri haline gelecektir (Bayat, 2014;35).

Sakin ve sessiz ortamların egemen olduğu (güvenliği sağlayan ya da temizliğini yapan çalışanlar dışında) güvenli sitelerde herkes evinde ya da site içerisindeki sosyal tesislerde iken, gelir düzeyi düşük olan ailelerin yaşadıkları mahalleler kalabalık ve hareketlidir. Çocuklar dışarıda oyun oynamakta, kadınlar kapı önlerinde oturmakta ya da sohbet etmekte, erkekler ise kahvehanededirler. “Yoksulların kamusal etkinlikler- düğünler, eğlenceler ve cenazeler düzenleyerek kültürel yeniden üretimle meşgul olduğu yerler de işte bu açık hava mekânlarıdır” (Bayat, 2014;38). Yoksulların kullandıkları açık hava mekânlarına karşıt “alt sınıfların fiziksel varlıklarından ve toplumsal tehlikelerinden endişe duyan zenginler de kendi kapalı ve ayrıcalıklı bölgelerine- özel plajlarına, herkese açık olmayan mahalleler, genellikle korunan barlar, restoranlar, kendilerine ait sosyalleşme, çalışma ve hatta ibadet

alanlarına- sahip olma arayışına gireceklerdir” (Bayat, 2014;38). Nitekim Acıbadem’de lüks bir sitede yaşayan Taş Ailesi’nin tercih etme nedeni “kendileri gibi olmayan kötü kişilerden özellikle kızlarını korumak ve 7/24 güvende olmak”tır. Böylece filmde görüşüne başvurulmuş sosyolog Prof. Dr. Çağlar Keyder’in de belirttiği gibi birbirine benzeyen insanların birlikte yaşadığı, kendilerinden farklı olanı ayırttıkları bir yapının egemen olduğu düzen oluşmaktadır. Kendinden farklı olanı görmek istemediği için güvenli siteye geçtiklerini söyleyen İsmail Taş ve eşinin *“yalnızlığı ve terk edilmişlik duygusunu”* yoğun yaşadıkları siteden “Çengelköy’de mahalle arasında eski bir ahşap evi restore ederek, yakın zamanda taşınacakları günü” büyük bir heyecanla beklemeleri ise günümüz insanının yaşadığı en büyük paradokstur. Aynı şekilde üst düzey güvenli sitede oturduğu halde evinin soyulduğunu ve kapısının önünden arabasının çalındığını söyleyen Nergis Hanım’ın durumu sistemin bir başka temel karşıtıdır. Burada Mimarlar ve Mühendisler Grubu Başkanı Avni Çebi’nin görüşüne başvurmakta yarar vardır: “Mahallede mekanik olmayan doğal bir güvenlik söz konusudur. Güvenlik sadece tehlikelere karşı korumak değil aynı zamanda gelir seviyesi anlamında, kültürel anlamda, eğitim anlamında farklı kişilerle karşılaşmamak “ayrışma” üzerine kurgulanmıştır. Buradaki güvenlik aldatılmış güvenlik, satın alınmış bir güvenlik vardır. Güvenlik satın alınmaz, güvenlik inşa edilir. Şimdiki şehirler hormonlu, GDO’lu şehirlerdir.” Bu noktada paraya dayalı tipik metropol insanının üst düzey güvenliğe rağmen kendini güvensiz ve yalnız hissettiği ve huzuru terk ettiği mahallede aramaya çalıştığı görülmektedir.

Daha çok sermaye birikimine sahip insanların kurguladığı ve sahip olduğu yaşamdan kesitler sunan “Yabancılar Giremez” belgeseli günümüz insanın yaşadığı güvenlik nedeniyle daha yüksek bedelli, kendi içine kapalı, yalıtılmış, ayırtılmış ve sınıf bilincinin ortadan kalktığı aynı homojen yapıdaki toplulukların bir arada yaşadığı yenedünya düzenini gözler önüne serer. Belgeselde göze çarpan bir başka temel nokta ise kanımca sermaye sahiplerine kendilerini daha fazla ifade etme alanı yaratılırken; yoksullara belgeselde (güvenlik görevlisi dışında) de yeterince yer verilmemiş olmasıdır (!)

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Georg Simmel’in “Metropol ve Zihinsel Yaşam” makalesi ve David Harvey’in kent kuramı çerçevesinde ele alınan “Bir Yenilginin Anatomisi” ve “Yabancılar Giremez” belgeselleri günümüz insanın sahip oldukları ya da olmadıkları “sermaye” üzerinden kenti ve kendi yaşam alanlarını nasıl kurguladıkları üzerinedir.

G. Simmel’in daha 1920’lerde örneklediği cep saatlerinin yerini, cep telefonları ve bir yerden bir yere daha kısa zamanda ulaşmak için kullandıkları navigasyonun aldığı günümüz metropol insanının en büyük sorununun; metropole özgü varoluş tarzı karmaşanın bireylerde yarattığı usanmışlık kendi deyişiyle “blasé”/bezgin olma halidir. Özellikle “Bir Yenilginin Anatomisi” belgeselinde zaman açısından yetememe/yetişememe duygusunun hakim olduğu insanlar, huzuru bulmak için daha kırsal alana kaçmaktadır. Metropoldaki dünyadan bezme tavrına yol açan fizyolojik kaynakların yanında para ekonomisi ise başlıca bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermaye birikiminden yoksun olan birey, yaşamak istemediği alanlara sıkıştırılmaktadır. Bu ise özellikle sermayenin “güvenlik” adı altında baskıladığı yeni yaşam alanlarına taşınma zorunluluğunu, beraberinde yeni sınıfsal ayrışmalara dönük sektörü de besleyerek dayatmaktadır. Sermayenin de toplulukları birleştirmek için bir çabasının olmadığı aksine “kişiye ve gruplara” özel yeni yaşam alanlarıyla bu sınıfsal ayrışmaları daha da arttırdıkları görülmektedir. Harvey’in vurguladığı “kapitalist endüstrinin bitmek bilmeyen

yüksek kazanç arayışının bir ürünü olan bu yaşam alanlarıyla çevrelenmiş yeni kent sisteminde, mekânsal örgütlenmeyle toplumsal yapı arasında belirgin bir ayrışmanın izlerinin görüldüğü belgesel çalışmalarında, öte yandan mahalle kültürü özlemi ise gerek varsıl gerek yoksulların olduğu mekânlarda net bir biçimde ifade edilmektedir.

“Zengin gettoları” olarak adlandırılabilir yeni konut alanlarının temel özelliği; “sağlıksız, güvenliği olmayan ve kirliliği” kentin dışına çıkararak kendilerini soyutlayan” (Şengül,2012;353-399) varsıl bireylerine karşıt, kimi varsılların **“değersiz yalnızlığın hissedildiği”** üst düzey güvenli sitelerinden -güvenliklerini kendileri sağlama isteğiyle- “yeniden restore ettirdikleri” değerli tarihi evlere geçme girişimlerini ise gerek Simmel’in gerek Harvey’in ortaya attığı görüşleri bağlamında ayrıca değerlidir. Metropolden kaçarak sığındığı lüks konutunun hissettirdiği “yalnızlık”tan bezen (blasé) bireyin, sahip olduğu sermaye birikimiyle mahalle kültürü ve sıcaklığını yaşamak istediği (parasal değerinin yüksek olduğu ahşap evi satın alması koşuluyla) mekâna özgürce taşınabilme hakkına sahip olması hem Simmel’i hem de Harvey’i haklı çıkarmaktadır.

KAYNAKLAR

- Bayat, A. (2014). Ters-Yüz Olmuş Şehirde Siyaset. Mekan Meselesi. (Andy merrifield vd.)editörlü kitap içinde. İstanbul: Tekin Yay.s.29-57.
- Çınar, A. (2013). Modernizm, Kent ve Toplum. Bursa: Emin Yay.
- Giddens, A. (2000), Sosyoloji, Haz: Hüseyin Özel- Cemal Güzel. Ankara:Ayraç Yay.
- Harvey, D. (2015). Asi Şehirler. Çev: Ayşe Deniz Temiz. Metis Yay. İstanbul.
- Lechte, J. (2006), Yapısalcılıktan Postmoderniteye Elli Çağdaş Düşünür, Çev.Barış Yıldırım, İstanbul: Açılım Kitap.
- Merrifield, A. (2012). Metromarksizm, Şehrin Marksist Bir Hikayesi. Çev:Nihal Ünver. Ankara: Phoenix Yay.
- Püsküllüoğlu, A. (2002). Türkçe Sözlük. İstanbul: Doğan Kitap
- Simmel, G.(2009). Bireysellik ve Kültür. Çev: Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yay.
- Simmel, G. (1996). Metropol Ve Zihinsel Yaşam. Çev: Bahar Öcal Düzgören. Cogito YKY Üç Aylık Düşünce Dergisi Sayı: 8 Yaz 96. İstanbul: YKY, S.81-89.
- Smith, P. (2007). Kültürel Kuram. Çev:Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu. İstanbul: Babil Yay.
- Şengül, H.T. (2012). Türkiye’nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi. 1920’Den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim içinde (Faruk Alpkaya vd.).Ankara: Phoenix Yay. s.353-399
- Turner, B. S. (2014). Klasik Sosyoloji, Çev: İdil Çetin. İstanbul: İletişim Yay.
- Tümtaş, M. S. (2012). Kent, Mekan ve Ayrışma. Ankara: Detay Yay.
- Film:**
- Aydedim, U. (2014). Yabancılar Giremez. İstanbul: Babil Film
- Özgen, H. (2016). Bir Yenilginin Anatomisi. İstanbul.